

Цувіна Тетяна Андріївна,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного процесу,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: tsuvinat@gmail.com
ORCID 0000-0002-5351-1475

doi: 10.21564/2414–990x.141.131081
УДК 347.932

ВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КОНТЕКСТІ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Досліджено виконання судових рішень у контексті права на справедливий судовий розгляд, гарантованого п. 1 ст. 6 ЄКПЛ. Особлива увага приділена аналізу пілотного рішення «Yuriy Nikolaevich Ivanov v. Ukraine» та рішення «Virtusch v. Ukraine», в яких ЄСПЛ визнає існування на рівні національного правопорядку системної проблеми невиконання судових рішень, боржником за якими є держава або державні підприємства. У статті обстоюється позиція, відповідно до якої національне законодавство України потребує подальших змін для забезпечення виконання своїх міжнародних зобов'язань, якими має стати введення на національному рівні комплексного ефективного засобу правового захисту права на судовий розгляд та виконання судового рішення в розумний строк відповідно до вимог ст. 13 ЄКПЛ.

Ключові слова: право на справедливий судовий розгляд; виконання судових рішень; виконавче провадження; розумні строки судового розгляду; ефективні засоби правового захисту.

Цувіна Т. А., кандидат юридических наук, асистент кафедри громадянського процесу, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харьков.
e-mail : tsuvinat@gmail.com ; ORCID 0000-0002-5351-1475

Исполнение судебных решений в контексте права на справедливое судебное разбирательство

Статья посвящена исследованию исполнения судебных решений в контексте права на справедливое судебное разбирательство, гарантированное п. 1 ст. 6 ЕКПЧ. Особенное внимание уделяется анализу пилотного решения «Yuriy Nikolaevich Ivanov v. Ukraine» и решения «Virtusch v. Ukraine», в которых ЕСПЧ констатирует наличие на уровне национального правопорядка системной проблемы неисполнения судебных решений, должником по которым является государство либо государственные предприятия. В статье обосновывается позиция, согласно которой национальное законодательство Украины нуждается в дальнейших изменениях для обеспечения исполнения своих международных обязательств, в частности, целесообразным является введение на национальном уровне комплексного эффективного средства правовой защиты права на справедливое судебное разбирательство и исполнения судебного решения в разумный срок согласно ст. 13 ЕКПЧ.

Ключевые слова: право на справедливое судебное разбирательство; исполнение судебных решений; исполнительное производство; разумные сроки судебного разбирательства; эффективные средства защиты.

Постановка проблеми. Конституційна реформа у сфері правосуддя в Україні мала своїм наслідком не лише зміну системи судоустрою та оновлення процесуального законодавства, однак торкнулася і такої суміжної сфери, як виконання судових рішень та рішень інших органів. Передусім звертає на себе увагу конституційне гарантування вимоги виконання судових рішень, адже відповідно до ст. 129¹ Конституції України судові рішення визнається обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Зазначені конституційні положення знаходять своє віддзеркалення і на рівні галузевого законодавства. Так, згідно зі ст. 18 Цивільного процесуального кодексу України судові рішення, що набрали законної сили, обов'язкові для всіх органів державної влади і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, посадових чи службових осіб та громадян і підлягають виконанню на всій території України, а у випадках, встановлених міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, – і за її межами. Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом. Нарешті, одночасно із прийняттям змін до Конституції України було ухвалено два закони, які безпосередньо стосуються регулювання інституту примусового виконання судових рішень: «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» та «Про виконавче провадження», що відбивають нові організаційно-функціональні та процедурні засади регулювання зазначеного сегменту юридичної практики.

Безперечно, пріоритетним напрямком конституційної реформи у сфері правосуддя та реформування сфери судочинства і суміжних інститутів в Україні вважається гармонізація національного законодавства до європейських стандартів справедливого судочинства. Ключовим з цієї точки зору є п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ), відповідно до якого кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру. Вказане положення отримало назву «право на справедливий судовий розгляд» як невід'ємне право людини, що органічно пов'язане із міжнародно-правовим принципом верховенства права та є його частиною. Невід'ємною складовою права на справедливий судовий розгляд, що була виведена у практиці Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) з питань застосування та тлумачення зазначеної статті, є вимога обов'язковості виконання судових рішень, тобто гарантія їх примусового виконання.

Здавалося б, суцільне удосконалення законодавства, спрямоване на приведення національних стандартів процесуального законодавства у відповідність

до міжнародних стандартів, мало б значно підвищити ефективність виконавчого провадження, проте статистичні дані свідчать про наявність системних проблем у цій сфері. Так, у 2016 р. Україна посіла перше місце за кількістю скарг, поданих до ЄСПЛ, що склали 22,8 % від загальної кількості скарг, поданих до ЄСПЛ, а також четверте місце (після Російської Федерації, Турції та Румунії) за кількістю ухвалених проти неї рішень (73 рішення, що становить 7,35 % від усіх ухвалених у 2016 р. рішень) [20, с. 3–4]. Станом на 31.10.2017 р. проти України було подано 6950 скарг, що становить 10,8 % від усіх поданих скарг до ЄСПЛ [17]. Загалом за весь період дії ЄКПЛ до 2017 р. проти України ЄСПЛ було розглянуто 67101 скарг [16, с. 5], принаймні 29000 з яких стосувалися саме системних недоліків у сфері виконання судових рішень [5, § 44].

Актуальність теми. Ще у 2009 р. ЄСПЛ ухвалив пілотне рішення у справі «*Yuriy Nikolaevich Ivanov v. Ukraine*», де невиконання судових рішень визнавалося системною проблемою національного правопорядку та були надані рекомендації щодо запровадження ефективних засобів правового захисту права на розгляд справ та виконання судових рішень в розумний строк. Незважаючи на вказане рішення ЄСПЛ та тривалий час, що минув після його ухвалення, в Україні і досі не введено відповідних механізмів захисту зазначеного права. Таке зволікання та нескінченна кількість аналогічних скарг, поданих вже після пілотного рішення, змусили ЄСПЛ вжити кардинальних заходів, наслідком чого стало ухвалення рішення у справі «*Burmych and Others v. Ukraine*», що є унікальним, адже в ньому ЄСПЛ змінив свою практику та вперше без дослідження фактичних обставин приєднав до п'ятьох скарг заявників ще 12143 скарги щодо порушення надмірної тривалості невиконання судових рішень, визнавши їх частиною попереднього пілотного рішення та передавши зазначені справи до Комітету Міністрів Ради Європи (надалі – КМРЕ) для отримання заявниками справедливої сатисфакції.

Вищезазначене свідчить про те, що фактично здійснені лише часткові кроки на шляху до гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами у цій сфері з метою забезпечення кожному права на справедливий судовий розгляд, і вітчизняне законодавство потребує подальших змін. Цими обставинами обґрунтовується актуальність дослідження реформи виконавчого провадження в Україні саме через призму права на справедливий судовий розгляд, що закріплене у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, та подальшої його інтерпретації у практиці ЄСПЛ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження виконавчого провадження як частини судового розгляду та його стандартів в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ були присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, на особливу увагу серед яких заслуговують роботи В. В. Комарова (V. V. Komarov), М. Куїджера (M. Kuijjer), Н. Ю. Сакари (N. Yu. Sakara), Л. Г. Талана (L. H. Talan), А. Узелача (A. Uzelac), С. О. Якимчук (S. O. Yakymchuk) та ін. Поряд з цим, зазначена проблематика набуває нової актуальності з огляду на останню практику ЄСПЛ щодо України з окресленого питання, що ще не була предметом наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу. Виконання судового рішення як елемент права на справедливий судовий розгляд текстуально не передбачене у п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, проте завдяки еволюційному тлумаченню зазначеної статті у практиці ЄСПЛ з часом почало визнаватися невід'ємною гарантією цього права. Вперше зазначене положення знайшло своє обґрунтування у рішенні у справі «*Hornsby v. Greece*», в якій ЄСПЛ зауважив, що відповідно до його усталеної прецедентної практики п. 1 ст. 6 ЄКПЛ гарантує кожному право на звернення до суду або арбітражу з позовом щодо його цивільних прав та обов'язків. Таким чином, зазначена стаття проголошує «право на суд», одним з аспектів якого є право на доступ до суду, тобто право на порушення перед судом провадження щодо цивільно-правових питань. Однак це право було б ілюзорним, якщо б правова система держави дозволяла, щоб остаточне та обов'язкове рішення суду залишалося невиконаним на шкоду одній зі сторін. Складно собі уявити, щоб ст. 6 ЄКПЛ, докладно описуючи процесуальні гарантії, які надаються сторонам у спорі, – справедливий, публічний та швидкий розгляд – водночас залишила б виконання судових рішень без захисту. Тлумачення ст. 6 ЄКПЛ як такої, що присвячена виключно праву на доступ до суду та проведенню справедливого судового розгляду, могло б призвести до наслідків, несумісних з принципом верховенства права, обов'язок дотримуватися якого Високі Договірні Сторони взяли на себе, ратифікувавши ЄКПЛ. Виконання рішень, ухвалених будь-яким судом, слід розглядати як невід'ємну частину «судового розгляду» для цілей ст. 6 ЄКПЛ [10, § 40].

Варто зазначити, що практика ЄСПЛ щодо проблематики виконання судових рішень у контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ є доволі чисельною і дозволяє простежити іманентні зв'язки між вимогою обов'язкового виконання судових рішень та іншими гарантіями права на справедливий судовий розгляд. Так, ЄСПЛ зазначає, що ефективний доступ до суду включає також право на виконання судових рішень без неналежних затримок. У справі «*Immobiliare Saffi v. Italy*» ЄСПЛ визнав невиконання протягом одинадцяти років судового рішення національного суду про розірвання договору оренди та виселення орендаря порушенням не лише вимоги розумності строків судового розгляду, а й права на доступ до суду [11, § 66].

Позаяк виконавче провадження становить собою частину судового розгляду, ЄСПЛ вважає, що право на суд захищає не лише доступ до суду першої інстанції й апеляційних судів для визначення цивільних прав та обов'язків, однак і захист права на доступ до виконавчого провадження, що є правом на ініціювання виконавчого провадження [2, § 56]. Наприклад, у своїй практиці ЄСПЛ зауважує, що надмірний розмір судових витрат може становити собою порушення права на доступ до суду. Аналогічний підхід застосовується і до виконавчого провадження. У справі «*Apostol v. Georgia*» ЄСПЛ визнав порушення права на доступ до суду через те, що на стягувача було покладено обов'язок сплатити надмірно великий розмір авансового внеску виконавчого провадження. У зазначеній справі ЄСПЛ зазначив, що переклавши на стягувача відповідаль-

ність за фінансове забезпечення організації виконавчого провадження, держава намагалася уникнути свого позитивного обов'язку щодо ефективної організації системи виконавчого провадження як з правової, так і з практичної точки зору. Вимога державних органів з виконання судових рішень до стягувача авансувати попередні витрати виконавчого провадження у поєднанні із нехтуванням його фінансовим становищем покладає на нього надмірний тягар та позбавляє його права на доступ до суду, порушуючи саму суть цього права [2, § 56–65]. Отже, відсутність у законі гнучких норм щодо ефективного механізму розстрочення, відстрочення та звільнення від сплати авансового внеску становить собою загрозу з точки зору доступу до суду в контексті п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Поряд із цим, найтісніший зв'язок у практиці ЄСПЛ простежується між необхідністю виконання судових рішень та вимогою розумності строків судового розгляду у цивільних справах. Так, у справі «*Stadnyuk v. Ukraine*» ЄСПЛ зазначив, що судовий розгляд і виконавче провадження є відповідно першою й другою стадіями одного провадження, що має здійснюватися з дотриманням розумних строків судового розгляду [18, с. 21]. Відповідно до усталеної практики ЄСПЛ закінчення перебігу розумного строку судового розгляду завжди пов'язується із ухваленням остаточного рішення у справі та його виконанням [7, § 35]. Варто зауважити, що за статистичними даними ЄСПЛ за весь період його діяльності більше 40 % констатованих ним порушень стосувалися саме п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, зокрема щодо справедливості (17,35 %) або тривалості (21,34 %) провадження [Див.: 16, с. 3–6].

У справах, що стосувалися порушення розумних строків виконання судових рішень у цивільних справах, ЄСПЛ були сформульовані основні стандарти, що мають застосовуватися у виконавчому провадженні на рівні національних законодавств держав-учасниць ЄКПЛ. Зокрема, зазначається, що виконавче провадження за своєю природою має відбуватися оперативно [6, § 23], його тривалість, як і тривалість власне судового розгляду, має бути оцінена, виходячи з обставин конкретної справи та з урахуванням таких критеріїв, як: 1) складність справи, 2) поведінка заявника, 3) поведінка уповноважених органів, 4) важливість для заявника питання, що знаходиться на розгляді у суді [15, §110]. При цьому, оцінюючи розумність строку виконавчого провадження, ЄСПЛ бере до уваги встановлений національним законодавством строк виконавчого провадження, однак його недотримання автоматично не тягне за собою порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [4, §67], адже затримка у виконанні судових рішень у певних випадках може бути виправдана за наявності особливих обставин. Однак у будь-якому разі така затримка не може бути такою, що порушує саму сутність цього права [12, § 27].

ЄСПЛ завжди наголошує на обов'язку держави забезпечити ефективність виконавчого провадження. Так, на думку ЄСПЛ, незалежно від того, чи є боржник приватною стороною чи державною установою, на державу покладаються обов'язок вжити всіх необхідних заходів для виконання судового рішення, як і забезпечити при цьому ефективну участь усього свого апарату [14, § 37], адже

система виконання судових рішень національного суду має бути ефективною як з правової, так і з практичної точки зору [8, §84]. Своє ж завдання при розгляді заяв ЄСПЛ вбачає у з'ясуванні того, чи були заходи, вжиті національними органами, адекватними та достатніми, оскільки, коли компетентні органи зобов'язані вживати заходів для виконання судового рішення і не виконують цього, або виконують їх неналежним чином, – їх інертність зобов'язує держави взяти відповідальність на себе за п. 1 ст. 6 ЄКПЛ [9, § 44].

Проте все ж таки існує певна відмінність між випадками, коли боржником у виконавчому провадженні є приватна фізична чи юридична особа, а також ситуаціями, де боржником виступає держава.

У першому випадку якщо судові рішення, що підлягає примусовому виконанню, ухвалені проти приватної сторони, держава, за загальним правилом, не повинна відповідати за борги приватних осіб, а її зобов'язання за п. 1 ст. 6 та ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ є обмеженими й полягають у наданні необхідної допомоги кредиторі при виконанні судових рішень на його користь, зокрема у виконавчому провадженні та процедурі банкрутства. Проте у певних випадках бездіяльність органів виконавчої служби може бути підставою для відповідальності держави. У такому разі завданням ЄСПЛ є з'ясування того, чи були вжиті державними органами заходи адекватними та достатніми та чи діяли вони старанно, щоб допомогти кредиторі у виконанні судового рішення [14, § 38].

Інший підхід має застосовуватися у справах, де особа отримує остаточне судове рішення проти держави. На думку ЄСПЛ, така особа не повинна розпочинати виконавче провадження за окремою процедурою, натомість сама держава має бути вчасно проінформованою про таке рішення і повинна мати можливість для вжиття всіх заходів на його виконання чи передачі його до іншого компетентного державного органу, відповідального за виконання. Зазначене має особливе значення у разі, коли з огляду на складність та можливе накладення процедур виконання і примусового виконання, заявник може мати обґрунтовані сумніви щодо того, який орган є відповідальним за виконання чи примусове виконання судового рішення. Втім, від позивача, позов якого було задоволено, можна вимагати вжиття певних процесуальних заходів задля отримання боргу за рішенням суду під час добровільного виконання рішення державою або під час застосування примусових заходів. Наприклад, органи влади можуть вимагати від заявника додаткових документів, зокрема інформацію про банківський рахунок для виконання чи пришвидшення виконання судового рішення. Проте вимога додаткових зусиль від стягувача не повинна виходити за межі того, що є винятково необхідним, та в жодному випадку не звільняє державні органи від їх обов'язку відповідно до ЄКПЛ вчасно вжити заходів за власною ініціативою на основі доступної їм інформації для виконання рішення проти держави [1, §§ 21–22]. Виходячи із зазначеного, ЄСПЛ вважає, що тягар забезпечення виконання судових рішень проти держави покладається передусім на державні органи і починається з дати, коли рішення стає обов'язковим та підлягає вико-

нанню. При цьому складність національної процедури виконання чи бюджетної системи держави не може звільнити від обов'язку згідно з ЄКПЛ гарантувати кожному право отримати виконання обов'язкового і такого, що підлягає примусовому виконанню, рішення суду протягом розумного строку. Також держава не може посылатися на відсутність коштів чи інших ресурсів як підставу для невиконання боргу, встановленого рішенням суду [4, § 70]. Аналогічний підхід має застосовуватися і для випадків, коли йдеться про виконання остаточних судових рішень, ухвалених проти організацій, що не користуються «достатньою інституціональною та операційною незалежністю від держави» [14, § 39].

Важливим для розуміння природи вимоги неухильного виконання судових рішень, що набули статусу остаточних, є розгляд ЄСПЛ зазначеної проблематики в контексті інших конвенційних прав. Так, відповідно до ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. У рішенні у справі «*Burdov v. Russia*» зазначається, що «вимога» може розумітися як «майно» у сенсі ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ у випадку, якщо достатньою мірою встановлено, що вона може бути юридично реалізована. У цій справі ЄСПЛ визнав, що рішення судів забезпечує заявника вимогами, які можуть бути юридично реалізовані, а не загальним правом на отримання допомоги з боку держави. Відповідно, неможливість заявника домогтися виконання вказаних судових рішень є порушенням його права на повагу власності, як воно викладене в першому реченні першого абзацу ст. 1 Першого Протоколу до ЄКПЛ [3, § 40].

Крім того, невиконання судового рішення може розглядатися і як порушення ст. 13 ЄКПЛ, що закріплює право на ефективні засоби правового захисту. Так, у справі «*Kudla v. Poland*» ЄСПЛ зазначив, що настав час для перегляду позиції, відповідно до якої порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ виключає можливість окремого дослідження питання стосовно порушення ст. 13 ЄКПЛ, адже виникає велика небезпека для верховенства права в національних правопорядках, якщо існують надмірні затримки у відправленні правосуддя, а сторона не має ефективних засобів правового захисту проти них [13, § 148]. Наразі ЄСПЛ констатує одночасне порушення п. 1 ст. 6 та ст. 13 ЄКПЛ, якщо було порушено право заявника на виконання судового рішення в розумний строк і водночас на національному рівні були відсутні ефективні засоби захисту цього права.

Невиконання судових рішень за окремими категоріями справ, наприклад, у справах про відібрання дитини, також може розглядатися як порушення ст. 8 ЄКПЛ, що передбачає право особи на повагу до приватного та сімейного життя. У таких випадках ЄСПЛ інколи не вдається до оцінки порушень з точки зору ст. 6 ЄКПЛ, надаючи переважаче значення ст. 8 ЄКПЛ. Так, у справі «*Sylvester v. Austria*» ЄСПЛ зауважив, що ст. 6 ЄКПЛ надає процесуальні гарантії права на справедливий судовий розгляд, а мета ст. 8 ЄКПЛ є ширшою – забезпечити повагу, *inter alia*, до приватного життя. Різниця між гарантіями, які надаються цими статтями, може, з огляду на конкретні обставини справи, виправдати дослідження у контексті обох статей. Проте у цій справі ЄСПЛ встановив від-

сутність поваги до сімейного життя через невиконання остаточного судового рішення про повернення дитини, що було покладено в основу скарги заявника. Зважаючи на дослідження обставин невиконання судового рішення в контексті ст. 8 ЄКПЛ, ЄСПЛ вважав непотрібним дослідження і порушення ст. 6 ЄКПЛ [19, § 76–77].

Як зазначалося вище, проблема невиконання судових рішень в Україні була визнана ЄСПЛ системною у пілотному рішенні «*Yuriy Nikolaevich Ivanov v. Ukraine*», де ЄСПЛ констатував порушення п. 1 ст. 6, ст. 13 ЄКПЛ та ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ. У зазначеній справі заявник був звільнений із лав Збройних Сил України та мав право на одержання вихідної допомоги при виході на пенсію та грошову компенсацію за неотримане речове майно, але ці суми не були виплачені йому при звільненні, що змусило його звернутися до суду з позовом щодо виплати відповідної заборгованості. Позов був задоволений в повному обсязі, проте рішення суду залишалося частково невиконаним: спочатку через відсутність коштів на банківських рахунках боржника, в подальшому – через відсутність коштів в державному бюджеті на здійснення таких виплат та законодавчу заборону примусового продажу майна, що належить військовим частинам.

Зазначена справа фактично стосувалася двох повторюваних проблем на рівні національного правопорядку України: по-перше, тривалого невиконання остаточних національних рішень, боржником за якими є держава або державне підприємство; по-друге, відсутності ефективного національного засобу правового захисту права на розгляд справи та виконання судового рішення в розумний строк. ЄСПЛ погодився з тим, що причина затримок у виконанні остаточних рішень національних судів зумовлена існуванням низки різних дисфункцій у правовій системі України, зокрема браком бюджетних коштів, бездіяльністю з боку державних виконавців, недоліками національного законодавства, невжиттям органами влади певних бюджетних заходів або запровадженням заборони на арешт і продаж майна, що належить підприємствам, які перебувають у державній власності або контролюються державою. Разом з цим, ЄСПЛ зауважив, що всі зазначені вище фактори перебувають у межах контролю держави, яка досі не спромоглася вжити заходів для покращення ситуації, незважаючи на значну й послідовну практику ЄСПЛ з вирішення таких справ. З огляду на це, ЄСПЛ зазначив, що ситуацію у цій справі слід кваліфікувати як таку, що є результатом практики, несумісної з положеннями ЄКПЛ. Структурні проблеми, на існування яких ЄСПЛ вказує в цій справі, мають широкомасштабний і комплексний характер та вимагають здійснення всебічних і комплексних заходів, можливо, законодавчого й адміністративного характеру, із залученням різних національних органів. Цим рішенням Україні був наданий один рік для запровадження ефективного засобу правового захисту або комплексу таких засобів, спроможних забезпечити адекватне й достатнє відшкодування за невиконання або затримки у виконанні рішень національних судів відповідно до принципів, встановлених практикою ЄСПЛ [Див.: 21, §§ 84–88, 94].

Як реакція держави на пілотне рішення ЄСПЛ було прийнято Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 р., який передбачив окремі державні гарантії у цій сфері, а саме компенсацію за несвоєчасне виконання рішення суду у вигляді стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна, боржником за якими є: державний орган; держане підприємство, установа, організація; юридична особа, примусова реалізація майна якої забороняється відповідно до законодавства. Відповідно до цього Закону у разі якщо центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів, протягом трьох місяців не перерахував кошти за рішенням суду про стягнення коштів, стягувачу виплачується компенсація в розмірі трьох відсотків річних від несплаченої суми за рахунок коштів, передбачених за бюджетною програмою для забезпечення виконання рішень суду. Державна казначейська служба України має виконувати рішення, винесені національними судами проти державних органів та компаній, протягом трьох місяців з дня подання заявником всіх необхідних документів. Якщо ж рішення залишаються невиконаними більше трьох місяців, держава зобов'язана відшкодувати особі 3 % річних від непогашеної заборгованості за рік. Проте зазначені гарантії обмежуються коштами, передбаченими законом про бюджет на кожен рік.

Очевидно, що цей Закон не здатний вирішити проблему, оскільки держава взяла на себе відповідальність за забезпечення виконання лише обмеженого кола судових рішень, причому зазначений засіб правового захисту не є судовим та не дозволяє враховувати конкретні обставини справи при визначенні розміру компенсації. Окремо слід звернути увагу також на розмір компенсації. У своїй прецедентній практиці ЄСПЛ неодноразово наголошував на тому, що розмір відшкодування на національному рівні не повинен бути нерозумним порівняно з розміром відшкодувань, призначених ЄСПЛ в аналогічних справах [4, § 99], і це є одним з критеріїв, за яким ЄСПЛ перевіряє ефективність компенсаторного засобу захисту щодо надмірно тривалих проваджень. Однак Закон України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» передбачає фіксований розмір компенсації, що порівняно з компенсацією, яка присуджується ЄСПЛ, є необґрунтованим і непропорційним. З огляду на вищезазначене, запропонований механізм компенсації не може вважатися ефективним засобом правового захисту права особи на судовий розгляд та виконання судового рішення у розумний строк у контексті п. 1 ст. 6 та ст. 13 ЄКПЛ та прецедентної практики ЄСПЛ.

Варто зазначити, що держава виявилася неспроможною виконувати свої зобов'язання навіть за зазначеним Законом, що призвело до утворення значного боргу. Так, відповідно до ст. 19 Закону України «Про Державний бюджет на 2018 р.» Кабінету Міністрів України у встановленому ним порядку надається право реструктуризувати фактичну заборгованість обсягом до 7.544.562.370 гривень за рішеннями судів, виконання яких гарантовано державою, а також за рішеннями ЄСПЛ, прийнятими за наслідками розгляду справ проти України,

шляхом видачі фінансових казначейських векселів строком обігу до семи років, з відстроченням платежів за цією заборгованістю на один рік та відсотковою ставкою 9,3% річних. Зазначений захід був запропонований як альтернативний засіб правового захисту права на виконання судових рішень у розумний строк. Проте, за інформацією самого Уряду, жодних заяв щодо застосування зазначеного засобу правового захисту з боку зацікавлених осіб не надходило [5, § 126].

Запропоновані заходи правового захисту неодноразово ставали предметом обговорення КМРЕ, наслідком чого стало вироблення останнім заходів, що мала вжити Україна для подолання кризової ситуації у сфері, що розглядається. Зокрема, була запропонована триступенева стратегія, яка включала: 1) розрахунок суми боргу, що виникає внаслідок невиконання рішень; 2) запровадження системи виплат за певних умов або альтернативне рішення для забезпечення виконання рішень, які ще не були виконані; 3) запровадження необхідних коригувань у державному бюджеті з тим, щоб забезпечити достатні кошти для ефективного функціонування вищезгаданої платіжної схеми, а також необхідних процедур для забезпечення належного врахування бюджетних обмежень при прийнятті законодавства для запобігання ситуаціям невиконання рішень національних судів проти держави або державних підприємств [5, § 128]. Проте зазначена стратегія, як свідчить подальша практика ЄСПЛ проти України, так і не була реалізована, і останній відновив розгляд скарг у подібних справах через незабезпечення ефективних засобів національного захисту. За підрахунками, зробленими самим ЄСПЛ, після подання першої заяви у 1999 р. до ЄСПЛ було подано близько 29000 «заяв типу Іванова». З початку 2016 р. ЄСПЛ продовжував отримувати велику кількість таких заяв – понад 200 на місяць [5, § 44].

Доленосним у цьому відношенні, як для України, так і для самого ЄСПЛ, стало рішення у справі «*Burmych and Others v. Ukraine*» від 12 жовтня 2017 р., де ЄСПЛ по-новому поглянув на проблему невиконання пілотних рішень державами, проти яких вони були ухвалені, переглянувши свою роль у тих випадках, коли держава-відповідач не вживає рекомендованих ЄСПЛ заходів щодо усунення системної проблеми. У цій справі ЄСПЛ до п'яти скарг заявників приєднав ще 12143 «справи типу Іванова», в яких заявники скаржилися на порушення п. 1 ст. 6 ЄКПЛ щодо несвоєчасного виконання судових рішень, за якими боржником виступає держава, об'єднавши їх в одне провадження. У цьому рішенні ЄСПЛ висловив побоювання щодо того, що він ризикує стати частиною української системи виконання судових рішень та підмінити собою українські органи влади, зазначивши, що таке завдання несумісне з допоміжною роллю, яку ЄСПЛ має відігравати щодо Високих Договірних Сторін відповідно до статей 1 та 19 ЄКПЛ, а також прямо суперечить логіці процедури пілотних рішень, виробленої ЄСПЛ [5, § 155]. Наголосивши на розподілі завдань між ЄСПЛ та КМРЕ, ЄСПЛ зауважив, що ЄСПЛ може допомогти державі-відповідачу у виконанні своїх зобов'язань за ст. 46, намагаючись вказати тип заходів, які можуть бути прийняті державою для того, щоб покласти край системній

проблемі, виявленій ЄСПЛ. Однак КМРЄ повинен контролювати виконання рішення і забезпечити виконання свого юридичного зобов'язання за ст. 46 державою, включаючи прийняття таких загальних заходів у виправленні ситуації, які можуть вимагатись пілотним рішенням щодо надання захисту всім іншим потерпілим, існуючим або потенційним, виявленого системного дефекту [5, § 194]. Відповідно до цього ЄСПЛ зазначив, що юридичні питання, що стосуються ЄКПЛ у частині тривалого невиконання національних рішень в Україні, вже були вирішені у пілотному рішенні у справі Іванова. Отже, ЄСПЛ виконав свою функцію відповідно до ст. 19 ЄКПЛ [...]. Відповідно до принципу субсидіарності, який лежить в основі всієї ЄКПЛ, а не лише процедури пілотного рішення, питання, про яке йдеться у пілотному рішенні у справі Іванова, у тому числі забезпечення відшкодування потерпілим від системного порушення ЄКПЛ, виявленого у справі Іванова, є питанням виконання рішення згідно зі ст. 46 ЄКПЛ [5, § 197]. На основі зазначеного, ЄСПЛ постановив, що всі вищезазначені заяви мають розглядатися відповідно до зобов'язань, які випливають із пілотного рішення. Як наслідок, зазначені справи були вилучені з реєстру справ ЄСПЛ та передані КМРЄ з тим, щоб вони могли розглядатися в рамках загальних заходів щодо виконання пілотного рішення у справі Іванова. Крім того, ЄСПЛ виходить із того, що будь-які «справи типу Іванова», що можуть бути подані після винесення цього рішення, окрім заяв, що будуть визнані неприйнятними відповідно до ст. 35 ЄКПЛ, ЄСПЛ також може вилучити з реєстру справ і передати безпосередньо до КМРЄ.

Варто зазначити, що у рішенні «*Burmych and Others v. Ukraine*» ЄСПЛ вперше вдався до таких кардинальних заходів, що спричинило певну критику з боку самих суддів ЄСПЛ. Так, в спільній окремій думці суддів Юдківської, Шайо, Б'янку, Каракаша, Де Гаetano, Лафранка та Мотока зазначається, що дане рішення не має нічого спільного з юридичним тлумаченням прав людини. Це стосується лише політики ЄСПЛ як такої, що повністю змінює усталену парадигму роботи ЄКПЛ [...]. ЄСПЛ не може, через велике навантаження, просто припинити виконання своїх судових функцій, залишивши заявників у непередбачуваній ситуації та передати відповідальність, покладену на ЄСПЛ, політичному органу, який, на жаль, поки що мало допоміг уряду-відповідачу належним чином виконати пілотне рішення і вжити загальних заходів [Див.: 5]. Серед інших аргументів проти такого підходу зазначаються наступні. По-перше, судді наголошують на тому, що обставини приєднаних 12134 скарг не досліджувалися судом, а тому не можна стверджувати про їх подібність. По-друге, зазначене рішення фактично позбавляє майбутніх заявників права на доступ до ЄСПЛ та виправдовує самоусунення ЄСПЛ від розгляду, посилаючись на його попередню позицію стосовно функцій процедури пілотного рішення. У такому контексті ЄСПЛ стає по суті фільтруючим органом для КМРЄ щодо майбутніх «скарг типу Іванова», які можуть бути вилучені з реєстру та передані до КМРЄ, що означатиме фактично передачу прийняття остаточного рішення у справах з прав людини від судової влади, як того вимагає механізм ЄКПЛ, до політичного

органу, хоча і колективного. Однак така передача справ фактично суперечить Протоколу № 11, прийнятому у 1998 р., яким зазначений орган було усунуто від вирішення питань про те, чи мало місце порушення ЄКПЛ, натомість за ним було залишено лише функцію контролю за виконанням рішень ЄСПЛ. По-третє, зазначене рішення викликано бюрократичними причинами «полегшення тягаря ЄСПЛ» і ставить заявників за зазначеними справами у стан правової невизначеності, адже замість отримання рішення ЄСПЛ у їх справі вони фактично будуть змушені чекати без визначення кінцевої дати на завершення механізму політичного моніторингу внутрішніх реформ [Див.: 5].

На нашу думку, можна знайти аргументи як за, так і проти такого рішення ЄСПЛ і воно не може бути оцінене однозначно, проте очевидним у даному контексті є те, що Україна має дотримуватися своїх зобов'язань та врешті-решт виконати вимоги ЄСПЛ за пілотним рішенням щодо введення ефективних засобів правового захисту права на розгляд справи та виконання судових рішень у розумний строк, а також усунути недоліки, що існують у національній системі, з метою забезпечення гарантій права на справедливий судовий розгляд, адже для України існує ризик нескінченних виплат справедливої сатисфакції у нескінченній кількості скарг.

Висновки. Таким чином, проблематика виконання судових рішень у світлих практиках ЄСПЛ дає можливість зробити висновок, що ЄСПЛ тлумачить вимогу виконання остаточних судових рішень принаймні в контексті декількох конвенційних прав, зокрема права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ), права на мирне володіння майном (ст. 1 Першого протоколу до ЄКПЛ), права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 ЄКПЛ) та права на повагу до приватного та сімейного життя, до свого житла та кореспонденції (ст. 8 ЄКПЛ). Поряд з цим, провідною у цьому контексті слід визнати п. 1 ст. 6 ЄКПЛ, що закріплює право на справедливий судовий розгляд у цивільних справах, і саме тлумачення зазначеного права ЄСПЛ дозволило сформулювати основні стандарти у сфері виконавчого провадження, що впливають із його практики. Варто зазначити, що певні позитивні зрушення щодо підвищення ефективності виконавчого провадження вже було зроблено під час ухвалення нових законодавчих положень, що регулюють процедуру примусового виконання судових рішень та рішень інших органів у контексті конституційної реформи сфери правосуддя та суміжних інститутів, зокрема, йдеться про перехід до змішаної моделі виконавчого провадження, її децентралізацію; електронізація виконавчого провадження за рахунок введення автоматизованої системи виконавчого провадження, єдиного реєстру боржників та системи електронних торгів; введення обов'язкового авансування судових витрат стягувачем тощо. Водночас національне законодавство України потребує подальших змін для забезпечення виконання своїх міжнародних зобов'язань, якими має стати введення на національному рівні комплексного ефективного засобу правового захисту права на судовий розгляд та виконання судового рішення в розумний строк відповідно до вимог ст. 13 ЄКПЛ.

References:

1. «*Akashev v. Russia*», no. 30616/05, 12 June 2008, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-86953>.
2. «*Apostol v. Georgia*», no. 40765/02, 28 November 2006, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-78157>.
3. «*Burdov v. Russia*», no. 59498/00, 7 May 2002, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60449>.
4. «*Burdov v. Russia*» (no. 2), no. 33509/04, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90671>.
5. «*Burmych v. Ukraine*» [GC], no. 46852/13 and others, 12 October 2017, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-178082>.
6. «*Comingersoll S.A. v. Portugal*» [GC], no. 35382/97, 6 July 2000, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58562>.
7. «*Estima Jorge v. Portugal*», no. 24550/94, 21 April 1998, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58155>.
8. «*Fuklev v. Ukraine*», no. 71186/01, 7 June 2005, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69261>.
9. «*Garcia Mateos v. Spain*», no. 38285/09, 19 February 2013, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116985>.
10. «*Hornsby v. Greece*», no. 18357/91, 25 February 1997, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-5798>.
11. «*Immobiliare Saffi v. Italy*», no. 22774/93, 28 July 1999, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58292>.
12. «*Jasiuniene v. Lithuania*», no. 41510/98, 06 March 2003, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60975>.
13. «*Kudla v. Poland*», no. 30210/96, 26 October 2000, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58920>.
14. «*Marinković v. Serbia*», no. 5353/11, 22 October 2013, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-127124>.
15. «*Nuutinen v. Finland*», no. 32842/96, 27 June 2000, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58736>.
16. Overview 1959-2016 ECHR (Council of Europe, 2017), *Cite of European Court of Human Rights*. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592016_ENG.pdf.
17. Pending applications allocated to a judicial formation, 30 November 2017, *Cite of European Court of Human Rights*, URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Stats_pending_2017_BIL.pdf.
18. «*Stadnyuk v. Ukraine*», no. 30922/05, 12 November 2008, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89881>.
19. «*Sylvester v. Austria*», no. 36812/97, 40104/98, 24 April 2003, *HUDOC*, URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61054>.
20. The ECHR in Facts and Figures 2016 (Council of Europe, 2017), *Cite of European Court of Human Rights*. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Facts_Figures_2016_ENG.pdf.
21. «*Yuriy Nikolaevich Ivanov v. Ukraine*», no. 40450/04, 15 October 2009, *HUDOC*. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-95032>.

Tsuvinia T. A., PhD in Law, Assistant of Civil Procedure Department of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail : tsuvinat@gmail.com ; ORCID 0000-0002-5351-1475

Execution of court decisions in terms of the right to a fair trial

The article addresses the Ukrainian model of executive proceedings (which was recently updated as a result of constitutional reform in the justice sector) through the prism of the right to a fair trial,

guaranteed by paragraph 1 of Art. 6 ECHR. Particular attention is paid to the analysis of the evaluative interpretation of this guarantee in case-law of the ECtHR, according to which an execution of court decisions is considered also as an element of other conventional rights, namely: a right to an effective remedy (Art. 13), a right to respect for private and family life (art. 8) and a right to peaceful enjoyment of his possessions (Art. 1 of 1st Additional Protocol to the ECHR).

The author analyzes the pilot judgement of ECtHR «Yuriy Nikolaevich Ivanov v. Ukraine» and the judgement «Burmych v. Ukraine», in which the ECtHR diagnosed a systemic problem of non-enforcement of court decisions where the debtor is the State or state-owned enterprises. This problem at national level is caused by a variety of dysfunctions in the Ukrainian legal system, in particular, the lack of budgetary allocations, the bailiffs' omissions and the shortcomings in the national legislation, authorities' failure to take specific budgetary measures, the introduction of bans on the attachment and sale of property belonging to State-owned or controlled companies

The article advocates a position according to which the national legislation of Ukraine needs further changes to ensure fulfillment of its international obligations. In particular, it is necessary to provide at national level an effective remedy of the right to a fair trial and execution of court decisions within a reasonable time in accordance with the requirements of Art. 13 ECHR.

Keywords: right to a fair trial, execution of court decisions, enforcement proceedings, reasonable time of a trial, effective remedies.

Надійшла до редколегії 15.05.2018 р.